Någonstans går gränsen

En lärarhandledning om kön, sexualitet och normer i unga människors liv

Gunilla Edemo & Joakim Rindå

RFSL Stockholm
2004

Projektledare
Joakim Rindå

Författare
Gunilla Edemo & Joakim Rindå

Arbetsgrupp
Gunilla Edemo
Pelle Hanæus
Karin Erika Johansson
Monica Nyberg
Indra Windh

Faktagranskare
Anna-Clara Olsson

Korrektur
Ulrika Westerlund

Copyright 2004
författarna samt RFSL Stockholm
www.nagonstansgargransen.com
www.rfsl.se/stockholm

Grafisk form
Eva Grinder

Tryck
Katarina Tryck AB

Innehåll

4 Förord
5 Inledning
10 Till dig som ska sätta igång

Tema: Hemligheter
15 Övning: Tänk om de visste
18 Övning: Hemlig fotboll
21 Avslutning: Vad innebär det att komma ut?

Tema: Tolerans
23 Övning: Jag tolererar ditt utseende
23 Övning: Jag tolererar dina val
24 Diskussion: Vilka tolereras?
24 Avslutning: Om man inte vill säga “tack”.

Tema: Kategorier
27 Övning: Vad har vi gemensamt?
28 Övning: Skrota lådorna!
28 Övning: Toaleken

Tema: Den heterosexuella prideparaden
32 Övning: Nygamla sagor
33 Övning: Peka på heterosexualiteten

Tema: Hybrider
36 Övning: Resan
38 Övning: Superhjältar

40 Att gå vidare

Förord

Hösten 2002 började vi med att ta fram nya metoder för att arbeta med barn och ungdomar kring kön, sexualitet och normer. Under drygt ett år träffades vi regelbundet som en projektgrupp, samlade erfarenheter och prövade olika sätt att arbeta. *Någonstans går gränsen* är resultatet av detta projekt.

Vi vill tacka Jonas Tillberg på RFSL Stockholm och Allmänna Arvsfondens "Arm i Arm 4:e initiativet" som gjort det möjligt att producera och sprida *Någonstans går gränsen*. Vi tackar också alla som under vägen hört av sig och visat intresse för materielet. Vi har förstått att många inom skolväsendet upplever att det finns en brist på litteratur och konkreta metoder för att arbeta med kön, sexualitet och normer. Era synpunkter har gjort det extra inspirerande för oss att arbeta!

Vårt arbete är inte på något sätt färdigt eller avslutat i och med denna dokumentation. Metodutvecklingen fortsätter och vi tar tacksamt emot feedback från alla som använder sig av våra metoder i arbete med barn och ungdomar! Du når oss genom att gå in på www.nagonstansgargransen.com

Stockholm i augusti 2004

Gunilla Edemo, dramapedagog och frilansjournalist
Pelle Hanæus, skådespelare och regissör
Karin Erika Johansson, dans-, musik- och dramapedagog
Monica Nyberg, SO-lärare och dramapedagog
Joakim Rindå, genusvetare och filmpedagog
Indra Windh, psykolog och drag-dramapedagog

Inledning

Någonstans går gränsen. Den som försökt (eller bara råkat) överträda gränsen för vad en person får vara, känna och uttrycka, vet ofta exakt var den går. Gränsen kan gå vid en rosa cykel om man är en pojke på sex år, att högljutt slåss för det man tror på om man är en tjej på femton, att aldrig ha haft en pojkvän om man är en tjej på nitton år (eller tvärtom ha haft för många pojkvänner) eller att inte gilla idrott om man är en kille på fjorton.

De flesta lärare har hört (eller själva använt) ord som beskriver den kille som passerar (eller bara tangerar) gränsen mellan maskulint och feminint: fjolla, morsgris, kärring, bögjävel. Och ord för den tjej som går över gränsen för vad som är en godkänd femininitet: bitch, surfitta, hora, fittslickare. Många av orden antyder att den som passerar gränsen för hur man får vara som kille eller tjej, dessutom känner lust till en människa av samma kön. Och att detta skulle vara värt förakt.

Att känna lust till någon av samma kön, är i de allra flesta sammanhang sinnebilden för vad som är helt bortom gränsen för ett godkänt sätt att vara tjej eller kille på. Därför förväntas den som beskrivs som en sådan person, försvara sig. Och därför förväntas lärare hindra elever från att använda sådana ord om varandra.

Men varför är det nedsättande att tas för en person som känner lust till en annan person av samma kön? Och varför måste gränsen vara så skarp, mellan kille och tjej, mellan homo och hetero? Varför bevakar vi den så hårt?

Homofobi brukar ibland definieras som *rädsla för homosexuella människor*. När vi använder ordet i detta materiel så menar vi snarare *rädsla för otydliga könsgränser*. Företeelser inom och utom en själv som inte går att kategorisera tydligt, utan som ifrågasätter traditionella könsroller, skapar ångest hos många, oavsett sexuell identitet. Många får därför ett behov av att ta avstånd från (både egna och andras) erfarenheter, känslor och fantasier som rubbar den köns- och sexualitetsordning som man föredrar att uppfatta som naturlig och stabil: *män är manliga,*

Jag ville aldrig vara en pojke, det var inte det. Jag ville bara bygga mina kojor i slitna jeans. Jag ville vattenkamma håret rakt upp och inte bli vald sist till fotbollsmatchen på lunchrasten.
Susanne Mobacker i *Såna som oss – Röster om sexualitet, identitet och annorlundaskap*, 2003

kvinnor är kvinnliga och attraktion uppstår mellan en man och en kvinna, undantaget är en liten och väl avgränsad grupp som är homosexuella, (för att det ska kunna finnas en norm, behövs något som är avvikande. Det normala får ett innehåll genom att man pekar på motsatsen och kallar det för onormalt.)

Men det handlar förstås inte bara om ångest och osäkerhet, det handlar också om makt. Den som tillhör normen har privilegiet att vara något annat än sin sexualitet och behöver inte ifrågasätta sig själv. Det är klart att det är en önskvärd position att vara i. En sådan person kan vara välvillig mot annorlunda människor och berömma sig själv för en fördomsfri inställning (”jag har inget problem med homosexuella …”). Men han eller hon har också makten att fördöma annorlundaskap (”… de kan väl få gifta sig, men någonstans går gränsen, de ska inte få adoptera barn också”).

Ofta kommer arbete mot homofobi i skolan att handla om att öka förståelsen för en bi- och homosexuell minoritet (som förutsätts inte finnas närvarande i klassrummet, utan finnas på en abstrakt plats ”därute i samhället”). Välvillig skolpersonal tänker kanske att genom att skapa empati för utsatta grupper, så kommer eleverna att ändra sitt fördömande beteende och tolerera bi- och homosexuella och på så vis kommer situationen för minoriteten att förbättras.

Problemet med ett sådant arbete är att det saknar maktperspektiv. Det förändrar inte någonting av orsaken till diskriminering, eftersom det inte ifrågasätter den norm som majoriteten tar för neutral, önskvärd och självklar. Det vidgar inte gränserna för vad alla människor kan vara, känna och uttrycka, utan förstärker många gånger ett Vi och De-tänkande: ”Vi (som alla är normala) ska vara snälla mot De Andra (som är annorlunda)”.

Maktperspektiv saknas förstås inte bara i skolan. När det (välvilligt eller fientligt) talas om icke-heterosexuella människor i vilken tv-studio eller dagstidning som helst så heter det oftast ”de” bi- eller homosexuella, eftersom den som talar självklart vänder sig till det ”vi” som ingår i

den heterosexuella normen. Ofta handlar nyhetsartiklar om att man på olika sätt tar temperaturen på ”svenska folkets inställning till bi- och homosexuella”.

Vi och De-tänkandet är ofta omedvetet. Människor som själva omfattas av normen, tror ibland att gränsen för vad en människa får vara, känna och uttrycka inte finns eller inte spelar någon roll – eftersom de aldrig har tangerat eller passerat den själva och känt konsekvenserna. Uttryck som ”vi är alla bara människor, oavsett kön och sexualitet” är ett effektivt sätt att osynliggöra maktstrukturer och orättvisor omkring oss. Det är bara den privilegierade som kan säga så. Alla som varit i närheten av gränsen, vet att det inte är sant. Människor värderas olika i samhället idag.
Har någon läst en artikel på temat ”Fler och fler bi- och homosexuella anser att heterosexuella är lämpliga som föräldrar”? Det har nog ingen, eftersom välviljan inte fungerar åt andra hållet.

Någonstans går gränsen vill inspirera vuxna människor i skolan att starta ett samtal med barnen och varandra, mitt i en paradox: Å ena sidan syftar övningarna i den här handledningen till att ifrågasätta och omstörta vår kulturs gränser för kön och sexualitet. Å andra sidan syftar de till medvetenhet om att gränserna finns och om det förtryck som de skapar. En tydlig konsekvens av maktobalansen mellan olika sätt att vara, känna och uttrycka, är nämligen diskriminering. I skolan kallas det ofta för mobbning.

Studenter på högskolor och universitet omfattas sedan 1 mars 2002 av ett skydd mot diskriminering och kränkande särbehandling. Skolelever saknar fortfarande detta skydd. Visserligen står det i skollagen (1 kap. 2§) ”Särskilt skall den som verkar inom skolan […] aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.” Men det finns egentligen ingen påföljd om en skola struntar i att göra detta.

Barn i skolan kan utsätta varandra för diskriminering, vuxna kan utsätta både barn och varandra. Dessutom kan förstås barn utsätta vuxna för diskriminering. Personal i skolan skyddas av den arbetsrättsliga

Livet är en heterofest och du är inte bjuden.
Ur *KUNQ*, ett queerfeministiskt zine av och för onormala ungdomar, 2003

lagstiftningen. Hur elevernas skydd ska förstärkas har nyligen utretts på uppdrag av regeringen. I skrivande stund finns ett förslag om en ny lag som förbjuder kränkning av elever. I korthet innebär förslaget att kommun eller annan som driver skolverksamhet ska bli skadeståndsskyldig mot en elev som diskrimineras, kränks eller mobbas av andra elever eller av skolans personal, på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder (läs gärna Skolansvarsutredningens betänkande *Skolans ansvar för kränkningar av elever*, SOU 2004:50).

Formuleringarna i förslaget är tydliga: det är samma maktspel det handlar om, oavsett om det gäller barn eller vuxna. Det vill säga, det annorlundaskap som ger minuspoäng i vuxenvärlden, ger minus-poäng även i barnens värld och den mobbning som barn utsätter varandra för, grundar sig på samma mekanismer som annan diskriminering i samhället. Även om uttrycken för den förstås kan se olika ut.

Om förslaget går igenom så kommer elever att ges större möjlighet att kräva sin rätt till likabehandling och dessutom få möjlighet att driva skadeståndskrav i de fall skolan inte respekterar detta. Detta är helt nödvändigt och en sak som länge drivits av elevorganisationer.

Men de flesta, både elever och skolpersonal, önskar nog att det aldrig skulle behöva gå så långt som till mobbning, utan att vuxna människor i skolan ska ha sådana redskap att de kan vidga (och till och med spränga?) gränsen för vad som är tillåtet att vara, känna och uttrycka. Och därmed, som skollagen säger, motverka att mobbning över huvud taget förekommer, bland såväl elever som personal. Och i de fall som det ändå går så långt, ha redskap att sätta stopp för det, utan att behöva blanda in rättsväsendet.

Någonstans går gränsen handlar om att förebygga mobbning och diskriminering, genom att med olika övningar starta samtal som vidgar gränsen för vad människor får vara, känna och uttrycka. Utgångspunkten är alla elevers rättighet att skapa sin egen identitet genom att efter egen lust experimentera med gränsen mellan maskulint och feminint, hetero

Sexualiserade övergrepp av tjejer accepterades av vuxenvärlden som en del av umgänget mellan könen och uppmuntrades indirekt genom lärarkårens totala avsaknad av gränssättning av oss killar. Christian Fridh, Magnus Sjögren och Peter Söderström i *NORMal, eller?*, 2004

och homo – utan att utsättas för diskriminering. För tvärtemot vad normen säger, så är kön och sexualitet rörligt. Ingen människa måste vara, göra eller känna samma saker hela livet, det är tillåtet att pröva olika identiteter och sätt att leva.

Någonstans går gränsen fokuserar alltså inte på att den utsattes annorlundaskap ska tolereras, (som ofta görs när man försöker stoppa mobbning), utan handlar om den norm som många gånger är osynlig för den som ingår i den och som inte bara leder till mobbning utan även till mer eller mindre slentrianmässig diskriminering.

Förtryck sker inte bara i de situationer då det går att uttryckligen peka på en kränkande handling. Diskriminering är sällan sprungen ur ondska, den är oberoende av människors avsikter. Den sker ofta i helt vardagliga sammanhang utan att den som utför den ens märker det. *Någonstans går gränsen* vill uppmuntra nyfikenheten och lusten hos vuxna och barn att störa (kanske till och med störta) den heterosexuella normen. Alla övningarna handlar om kön och sexualitet, men flera kan "översättas" till normer som rör etnicitet, klass, hälsa och handikapp.

Fundamentet för det arbete som beskrivs i *Någonstans går gränsen* är alla människors lika värde. Vi som har skrivit det här tycker att någonstans ska gränsen gå, nämligen när en människa medvetet eller omedvetet kränker en annan människas (ett barns eller en vuxens) människovärde genom att utsätta henne för diskriminerande behandling. Den som gör sig skyldig till det ska stoppas och även få hjälp med att ifrågasätta sin egen position och bli tryggare i en verklighet där ingenting är givet. En värld där kärlek och lust inte låter sig begränsas.

Skolverket redovisade hösten 2002 regeringens uppdrag att kartlägga förekomsten av rasism, etnisk diskriminering, sexuella trakasserier, homofobi och könsrelaterad mobbning i skolan. Undersökningen, som omfattar elever, lärare och rektorer i grund- och gymnasieskolan, visar att kränkningarna äger rum överallt i skolan men främst i klassrummet. Enligt undersökningen har en av tio elever utsatts för fysiska kränkningar vid upprepade tillfällen. Verbala kränk-ningar är dock vanligast. Av undersökningen framgår vidare att homofobi och sexuella trakasserier förekommer. Flickor och elever med utländsk bakgrund är de som är mest utsatta för könsord och annat sexuellt laddat språkbruk. Många elever anger att det är skolans personal som kränker.
Ur direktiv för utredningen *Diskriminering och annan kränkande behandling inom skolväsendet m.m.* Utbildningsdepartementet 2003:114

Till dig som ska sätta igång

Var någonstans går egentligen gränsen? Du som är vuxen i skolan står inför något som liknar ett detektivarbete. En bra start, innan du inleder arbetet med eleverna, är att börja med dig själv. Inventera dina egna föreställningar om maskulina kvinnor, feminina män, olika sexuella identiteter och praktiker. Var inte rädd att erkänna de fördomar som dyker upp. I det här arbetet gäller det att vara ärlig mot både dig själv och dina elever om att ni alla bär på bagage i form av känslor, idéer och förutfattade meningar. Om du och eleverna har modet att tillsammans syna er själva, kommer detektivarbetet att bli både spännande och utvecklande.

De flesta vuxna i skolan gör heteronormativa antaganden, det vill säga utgår från att alla elever är heterosexuella tills något annat framkommer. De flesta bemöter också elever olika beroende på om de är tjejer eller killar och beroende på om de är maskulina eller feminina tjejer/killar. Genom det här arbetet har du chansen att bli bättre som pedagog. I takt med att du upptäcker nya saker om dig själv och de normer som omger dig och skolan, kan du bli öppnare och mer förutsättningslös i ditt förhållningssätt till eleverna. Inte över en natt förstås, men genom ett envist utforskande där du släpper rollen som kunskapsbärare.

I arbetet med att utforska hur gränsen mellan ”normalt” och ”onormalt” ser ut finns inga exakta kartor. Gränslandet varierar mellan olika miljöer och sammanhang (det som är onormalt i Stockholm, är det kanske inte i Piteå. Det som är normalt på skolgården är det kanske inte hemma vid middagsbordet och så vidare). Försök att värja dig mot förenklande förklaringsmodeller, fortsätt istället att utforska och fundera. Var inte rädd att bolla tillbaka elevernas frågor till dem själva för att de ska fundera vidare. Det finns kanske inget givet svar. Du kan också vända på frågan innan du bollar den tillbaka. ”Hur blir människor heterosexuella?” är till exempel mer givande att diskutera än ”Hur blir de homosexuella?”. Undersök normen, låt frågorna fokusera på den mer än på det som avviker.

Hur ska detektivprocessen gå till då? Den här handledningen innehåller övningar där ni med hjälp av fantasi och föreställningsförmåga funderar

Vi deltar alla dagligen och stundligen i ett "könsdrama". Att få syn på sig själv, sitt omedvetna beteende och den roll man själv spelar i detta drama är nödvändigt, svårt och roligt. Kajsa Svaleryd i *Genuspedagogik: En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*, 2003

över kategorier som ”kvinna” och ”man” och slår sönder myter om att de skulle vara eviga och klart avgränsade. Ni vänder upp och ned på motsatspar som ”homo” och ”hetero” och leker med tanken på att ”Snövit” är en man som förälskar sig i prinsen.

Även om alla övningarna i den här handledningen är lekfulla och ämnade att väcka lust och nyfikenhet och även om du så klart ändrar och anpassar övningarna så att de passar dig och din grupp, så kan det förstås uppstå rädslor. Hos dig och/eller hos eleverna (i synnerhet de lite äldre, mindre barn har oftast inga problem med att ifrågasätta invanda föreställningar kring kön och kärleksrelationer). Här är några rädslor som vi brukar möta hos pedagoger som ska arbeta med kön och sexualitet:

H Att framkalla homofoba yttringar i klassrummet: ”Jag vill verkligen inte att någon ska sitta där i hemlighet och känna sig utsatt genom att killarna börjar kalla varandra bögjävel”. Om det händer, påminn dig själv om att det inte är du som är orsaken till att killarna kallar varandra ”bögjävel”. Det gör de ändå. De som känner sig utsatta för detta, mår inte sämre av att du tar upp ämnet i klassrummet på ett bra sätt, tvärtom. Fundera däremot och förbered dig på hur du själv vill reagera när ”bögjävel” kommer. En möjlighet är att stanna upp och studera vad uttrycket står för. Det är ju egentligen två saker som sker när någon skriker ”bögjävel”. För det första manifesteras antagandet att homosexualitet och/eller manlig femininitet är värt förakt och för det andra manifesteras avsikten att kränka någon speciell person, genom att tillskriva denne homosexualitet och/eller manlig femininitet. Båda dessa saker är uttryck för makt. Kanske även för osäkerhet. Och det kan bli utgångspunkten för ett samtal om normer och privilegier. Går det att tänka sig ett sammanhang där man skulle skrika ”heterojävel” åt den som man ville förolämpa? Använd dig av möjligheten att vända på perspektiven för att komma åt normen och den makt som normen ger.

H Att bli misstänkt för att själv vara homosexuell av eleverna (oavsett hur det må vara med den saken): ”Jag har ingen lust att utsätta mig för att

Det jobbiga med normen är att den alltid kommer att existera. Det finns alltid någon människa som inte kommer att respekteras av andra. Varje människas ansvar är att under sin livstid vidga gränserna för det respekterade. Det är en tråkig men nödvändig sanning. Om vi inte förstår normens stora genomslagskraft förstår vi den inte överhuvudtaget. Då börjar vi blunda för förtryck. Åsa Petersen i *Bortom normen*, 2001

eleverna börjar viska och sprida rykten om mig." Barn upptäcker ofta att genom att kalla någon vuxen för "homosexuell", och kanske dessutom påstå att de är rädda för homosexuella människor, kan de få makt över vuxenvärlden. Det är inte alls underligt om de prövar det sättet att försöka få vuxna att tappa fattningen. Det bästa sättet att bemöta detta är att vara så ärlig du kan. Om du är heterosexuell och känner att beteckningen "homosexuell" är något du har behov av att förneka, så säg det. Barnen kommer att genomskåda dig ändå. Om du står och säger att det är helt ok att vara homo, samtidigt som du utstrålar att det är viktigt för dig att markera att du själv inte är det – då blir grunden för ert samtal lika oärlig som om du hade påstått att frukt är godis. Stå för vad du känner istället: "Som er lärare så tycker jag att det vore obehagligt om ni trodde att jag var homosexuell, jag vill gärna berätta att jag är heterosexuell. Fast jag skulle önska att varken jag eller ni brydde er om vilket, men där är vi inte ännu." Du ingår i samma norm som dina elever och tillsammans kan ni snacka om det – varför är avståndstagandet till det som är onormalt så viktigt för såväl vuxna som barn? Om du lever icke-heterosexuellt och/eller är könsöverskridare, kan du bli en viktig förebild för eleverna genom att vara ärlig med det. Att möta en vuxen människa som står för sitt annorlundaskap kan vara livsavgörande för unga människor. Det kan göra att de själva vågar förhålla sig lite friare till normerna. Se bara till att ha en eller ett par pålitliga kollegor som stöttar dig om några elever vill provocera genom att påstå saker om dig och ditt sätt att leva.

H Att bli anklagad av andra vuxna för att tillskriva (alldeles för små) barn eller ungdomar sexualitet: "Tänk om någon förälder beskyller mig för att vara pervers." Att andra vuxna runt barnen känner sig hotade, får du nästan räkna med. De har ju inte sagt ja till att ingå i ett detektivarbete och vet inte vad det går ut på. Vuxna människor är ofta omedvetna om att

När så ett barn blivit tolkat och förklarat som flicka eller pojke, så startar det stora "könspådraget". Det är som en lavin som bara rasar in över varje ny liten människa. Barnen kläds, tilltalas, får namn och leksaker… Ylva Elvin-Nowak och Heléne Thomsson i *Att göra kön – om vårt våldsamma behov att vara kvinnor och män*, 2003

Jag var inte mer än omkring tre år eller någonting och då vet man ju överhuvudtaget inget om kärleksliv. Det var en mamma med två döttrar som kom och hälsade på hos oss ofta. … den ena dottern blev jag stormkär i, fast jag var liten. Märta Möller intervjuad av Karin Oscarsson i *Tjejerna mot strömmen: Berättelser om flator, bin och könsöverskridare*, 2004

de tillskriver barn, till och med små bebisar, heterosexualitet (”åh, vilket gulligt par de blir” kan det heta om en pojk- och en flickbebis). Medan de reagerar starkt på om en vuxen ger ett barn möjligheten att vara något annat än just heterosexuellt (”vill du gifta dig med en prins eller en prinsessa?” till en flicka som leker sagobröllop). Det kan vara lugnande att förklara för en skärrad vuxen att detektivarbetet inte går ut på att ta reda på om någon av eleverna "är" bi- eller homosexuell, eller för den delen att någon ska ”bli” det. Och att vara tydlig med att inget barn kommer att må sämre av att du som lärare blir mer förutsättningslös när det gäller kön och sexualitet. Det kan också vara bra att förklara att inga barn i skolväsendet egentligen är för små för att arbeta med normer. Såväl förskolebarn som tonåringar och vuxna är ju omgivna av normer om hur en pojke och flicka ”ska vara” och hur ”en riktig familj” ska se ut. Även små barn vet vad det innebär att avvika från normen (att ha två mammor i sin familj, att inte vilja vara som ”en riktig flicka” ska vara och så vidare), även om deras språk för den erfarenheten är ett annat. Övningarna i handledningen anpassas, med hjälp av din kunskap om just dina elevers nivå, till vilken ålder som helst. Det måste föräldrar och kollegor lita på.

Livet visar ofta att lusten och nyfikenheten är starkare än alla rädslor. Det är ett spännande äventyr att leva, ens sexuella preferenser och ens könsidentitet kan förändras hur många gånger som helst. Det tål att upprepas: Det finns en massa olika sätt att vara människa på och det är en mänsklig rättighet att få prova så många man har lust till, utan att bli utsatt för diskriminering. Du gör alla elever en stor tjänst genom att visa dem det.

Avvikaren uppenbarar normen. Fungerar avvikandet för bra, ifrågasätter det normens betydelse. Normens förmånstagare kommer att försvara sig, sin position. Vem avstår frivilligt från ett privilegium? Pelle Hanæus i *Såna som oss – Röster om sexualitet, identitet och annorlundaskap*, 2003

Hemligheter

Att ha en hemlighet kan vara underbart och spännande. Men också jobbigt ibland. Med kärlek kommer ofta viljan att berätta om den. Helst för hela världen! Men när kärleken går åt annat håll än det heterosexuella är detta inte alltid en självklarhet. Vad händer om jag berättar? Hur? Och till vilka? Att vilja säga allt, men av rädsla för konsekvenserna ändå välja tystnaden. För vad skulle de säga om de visste ...?

Övningarna i det här avsnittet syftar till att förstå vad en hemlighet som orsakas av en norm och/eller ett socialt tabu kan innebära. Genom att skapa fiktioner, till viss del byggda på elevernas verklighet, undersöker övningarna hur en människa kan påverkas av att bära på en hemlighet. Eleverna får också undersöka känslan av längtan, när det som efterlängtas inte är socialt accepterat och även behovet av att träffa andra som delar denna ”förbjudna” känsla.

Övning: Tänk om de visste

Materiel: Penna + papper

De kursiverade delarna i övningen läses högt av läraren. Läs eller berätta långsamt och tydligt med regelbundna pauser för att eleverna ska hinna föreställa sig de händelser som beskrivs. Ge då och då tillfälle till personlig reflektion och till att gemensamt i gruppen samtala kring vad hemligheter innebär och hur de kan påverka oss. Övningens nivå brukar anpassa sig själv i gruppen beroende på samtalsklimat och ålder.
Lägg inte fram några analyser i förväg utan ta ett steg i taget.

1. Läs eller berätta: *Ni har nu alla var sitt papper och en penna framför er. Ta en liten stund och fundera på något du brukar göra och som du tycker mycket om att syssla med. Något som när det är inplanerat i din kalender, eller när du har bestämt dig för att göra det efter skolan, blir glad av att tänka på. Det är kanske något som du har hållit på med ett tag. Kanske är det något som andra människor tycker är typiskt för dig, något du känner dig duktig på. Kanske tränar du för att bli ännu bättre. Tänk tyst för dig själv.*

Skriv detta på lappen utan att någon ser. Detta är din hemlighet.
Vik sedan ihop pappret två gånger och göm det under din hand på bänken framför dig.

Föreställ dig nu att allt är precis som vanligt, du tycker om samma sak, är just den person du brukar vara, har samma kompisar och går i samma skolklass. Den enda skillnaden är att det du just har skrivit på lappen betraktas av alla andra som fel, det är åtminstone vad de säger. Ingen vet att du gillar detta. I klassrummet säger någon att det som står på just din lapp är jättetöntigt att göra och alla andra i klassen håller med. Till och med läraren. Han/hon säger inget men man ser att han/hon tycker likadant för han/hon skrattar samtyckande. Ingen vet ju om din hemlighet och självklart säger du inget för du inser att det skulle innebära stor risk för att bli utfryst eller retad. Du sitter tyst för dig själv och hoppas att ingen ska fråga dig om vad du tycker. I din familj vet heller ingen om din hemlighet, det du gillar i smyg. Hemma vid matbordet har

någon i din familj läst i tidningen om någon som håller på med just det du gillar. Hon/han skrattar föraktfullt och liksom lite äcklad, "det är ju helt sjukt att hålla på med sånt". "De där är nog faktiskt lite sjuka, något har nog blivit fel med dem för att de ska gilla det där."

Diskutera i klassen:
– Hur tror du att det skulle kännas att höra att det du gillar anses fel?
– Är det någon skillnad på VEM som säger det? Hur påverkas känslan beroende på vem det är?
– När dina klasskompisar frågar dig högt i klassrummet vad DU gillar, vad tror du att du säger då? Berättar du om det du gillar mest att göra eller väljer du att säga något annat? Hur tror du det skulle kännas att berätta sanningen?

2. Be nu eleverna att sätta sig i par. De bestämmer vem av dem som är A och vem som är B.

A ger B sin lapp och denna vecklar upp och läser på lappen. B viker ihop lappen igen men behåller den i sin hand. (B behåller alltså sin egen lapp utan att visa den.) Det är fortfarande så att folk i klassen ofta uttrycker sitt ogillande mot det som står på lappen, men eftersom B är kompis med A så lovar B att inte berätta om detta för någon. Sitt kvar i paren.

3. *Föreställ er att ni blir osams med varandra. Detta har inget med hemligheten att göra. A har lovat att följa B hem efter skolan för att hjälpa till med en uppgift som A redan hunnit färdigt. Men nu har det visat sig att A fått en ny läxa och därför inte hinner. B inser att det kommer att bli väldigt svårt att hinna färdigt uppgiften och känner sig arg och sviken av A. På vägen hem träffar B på en annan klasskompis som ska åt samma håll. Denne klasskompis frågar B om inte A varit lite konstig på senaste tiden, liksom tyst. Kompisen frågar B om B vet något om anledningen till detta.*

Diskutera i de par ni sitter i:
– Hur tror ni att det känns för A att vara osams med B? Påverkar det att B vet A:s stora hemlighet? Hur?
– Hur tror ni att B svarar kompisen som frågar om A:s beteende? B är ju väldigt arg på A som brutit sitt löfte om att hjälpa till med uppgiften. Kanske är det en lämplig hämnd att avslöja hemligheten? Är det okej att berätta?

4. *A:s läxa går snabbare att göra än A hade planerat och redan vid sju ses ni igen hemma hos B som får den utlovade hjälpen med skoluppgiften. Konflikten från tidigare är som bortblåst och ni skrattar och hinner till och med se en film på video tillsammans innan A måste gå hem till sig. Nästa dag i skolan bråkar två av era andra klasskompisar i klassrummet. Det är ett högljutt bråk. Plötsligt säger den ena till den andra att "du är ju fan helt sjuk din jävla…", och så säger den just det som A gillar. A:s intresse används plötsligt som ett skällsord. Den andre blir ännu argare och säger att "det kan du vara själv!". Ni är båda, A och B, inne i klassrummet när detta händer och hör alltsammans. Läraren lyckas tysta grälet men den dåliga stämningen ligger kvar i rummet.*

Diskutera i de par ni sitter i. Kom överens om minst en mening för varje fråga och skriv ned den.
– Hur känns det för A att höra detta nu när B vet hemligheten som de andra klasskompisarna så högljutt föraktar?
– Vad säger B på rasten för att trösta och stötta A?
– Hur kan B förklara för klassen att det är dumt att säga taskiga saker om det som A gillar?

Här avrundar ni övningen och öppnar samtalet i helgrupp. Alla par får redovisa vad de skrivit som svar på de sista frågorna. (Meddela eleverna att de kan göra vad de vill med lapparna nu. Vill de öppna och visa varandra får de göra det, vill de hellre fortsätta att behålla det hemligt så be dem stoppa lappen i fickan. Det är inte otroligt att vissa elever har ”laddat” lappen med en, för dem, verklig hemlighet. Därför är det viktigt att ingen tvingas öppna sin lapp utan att de själva väljer det.)

Frågor att avsluta övningen med:
– *Hur är det att ha en hemlighet så stor att den inte kan berättas? Vad tyckte de om övningen?*

Fråga någon som varit A hur det kändes att ge B förtroendet om vad som stod på hans/hennes lapp.
– *Hur påverkas en relation när någon berättar en hemlighet? Hur kändes det för A i konfliktsituationen med B med tanke på den hemlighet som B visste?*

Fråga någon som varit B hur det känns att få ett förtroende av någon i form av en stor hemlighet.
– *Hur kändes det i situationen när någon i klassrummet sa dumma saker om det A gillade? Vad borde B säga till A efteråt på rasten? Vad kunde B ha sagt till klasskompisarna som sa dumma saker om det A gillade?*

Avsluta denna del och gå vidare med nästa, alternativt hoppa fram och avrunda övningen på sida 21.

Övning: Hemlig fotboll

Läraren guidar eleverna genom övningen som kan göras mycket kort eller fortsätta som en längre skrivuppgift.
Materiel: Kopior av bilden med lappen på trädet (ett ex/elev), penna + papper

1. Läs eller berätta: *Tänk er följande …*
Det anses jättefult att spela fotboll men du gillar det i smyg. När du är hemma själv brukar du stå och dribbla mot väggen och träna dina färdigheter. Balansera bollen på foten, nicka och via knäet placera den på foten igen. Innan du tränar kollar du alltid en extra gång att ytterdörren är låst. Ibland ställer du klockan på ringning mitt i natten för att smyga upp och i hemlighet se på sportkanalens fotbollsmatcher. "Oj vad härligt",

Vadå berätta? När ska jag berätta det? Nä, aldrig i livet! Och vet du hur många vi är i vår släkt? Min mamma har sex bröder, min pappa har två bröder. Alla har minst två barn, och så fruar och så mormor och morfar och så några av deras vänner. Det är alla de som samlas. Ska jag ställa mig upp där för 40 personer. Och säga att "jo, jag skulle bara säga det att jag är lesbisk …" Det kan man ju omöjligt göra ju, det är ju för fan helt hemskt.
My i *Du ska nog se att det går över*, regi Cecilia Neant-Falk, 2003

tänker du, "att någon gång få spela i ett lag och inte behöva gömma sig". Tänk att slippa låtsas hålla med alla andra när de säger att fotboll är fult och äckligt att hålla på med. Det känns hopplöst att tänka på men ändå skönt att längta efter och fantisera.

En dag på väg hem från skolan tar du en ny väg hemåt. Du har gott om tid och solen skiner. Din blick vandrar runt och du tittar på saker runt omkring dig. Plötsligt ser du en liten lapp som sitter långt ned på ett träd. Den är fastsatt med vita häftstift och du hajar till när du läser vad där står…

Dela ut en kopia av bilden på nästa sida. En till varje elev.
Uppgiften är nu att skriva ett mejl till denna klubb. Berätta hur det känns att hemlighålla din fotbollshemlighet och hur det kändes när du hittade och läste på lappen.

Kopiera

Avsluta med att samla in dessa lappar. Gör inga bedömningar men beröm gärna varje elev för att han/hon förstått hur komplicerat det kan vara att ha en stor hemlighet. Antingen avslutar ni övningen här med att sätta upp elevernas mejl på en anslagstavla. Gå runt tillsammans och titta på vad som skrivits. Finns det några likheter? Något som skiljer dem åt?

2. En fortsättning på övningen som brukar bli väldigt uppskattad är att bygga vidare med en längre skrivuppgift på temat "Vad hände sen?" Denna kan göras enskilt eller i stafettform där eleverna får skriva en liten del av berättelsen var och sen lämna över till nästa.

- Psst! Du som också gillar fotboll, se hit. Vi vet att många människor tycker att fotboll är superäckligt, men vi vet också att det är många som inte håller med utan tvärt om gillar att spela. Vi är ett litet gäng som träffas regelbundet för att spela med varandra och träna. Givetvis sker det i hemlighet. Är du en av dom som också intresserar dig för fotboll och undrar om det bara är du som känner så. Hör av dig till oss! Vi välkomnar fler till vårt gäng och hos oss behöver du inte smussla. Skicka ett mail och beskriv vem du är och varför du vill komma med. Självklart lovar vi att inte berätta för någon.

Hälsningar/
secretfootballplayers@hotmail.com

secretfootballplayers@hotmail.com

secretfootballplayers@hotmail.com

secretfootballplayers@hotmail.com

secretfootballplayers@hotmail.com

Avslutning: Vad innebär det att komma ut?

Oavsett vilken övning ni valt att göra har ni hittills pratat om hemligheter ur ett generellt perspektiv. Eleverna har med stor sannolikhet läst in sina egna funderingar och hemligheter i de fiktioner som ni skapat. Nu är det dags att göra en tydlig koppling till icke-heterosexualitet. Läs en bok eller se en film som berättar en komma-ut historia och relatera till erfarenheterna från övningarna innan. Till exempel: varför var det så svårt för Elin att berätta för Agnes om att hon är kär, i *Fucking Åmål*? Varför börjar Jamie och Ste att bråka med varandra på festen i *Beautiful Thing*? Varför tycker My att det är jobbigt när hennes tjejkompisar pratar om killar hela tiden i *Du ska nog se att det går över*? Fokusera på vad det innebär att känna att man aktivt måste hålla något hemligt. Fundera också över varför det finns Prideparader runt om i världen som företrädelsevis fylls av bi- och homosexuella men ingen "heteroparad" (eller finns det en "heteroparad"? se sidan 30). Vad händer med normen när någon eller några bryter den? Vrid och vänd på begreppen *homofobi* och *annorlundaskap*. När är det viktigt med gemenskap?

Filmtips

Fucking Åmål av Lukas Moodysson, 1998
Beautiful Thing av Hettie MacDonald, 1996
Du ska nog se att det går över av Cecilia Neant-Falk, 2003
Priest av Antonia Bird, 1994

Boktips

Duktig pojke av Inger Edelfeldt, 1977
Du och jag, Marie Curie av Annika Ruth Persson, 2004
Spelar roll av Hans Olsson, 1997
Såna som oss – Röster om sexualitet, identitet och annorlundaskap, red. Susanne Mobacker, 2003
I väntan på liv av Marika Kolterjahn, 2003

Det kommer aldrig komma en tidpunkt då jag förnöjt lutar mig tillbaka och konstaterar att jag aldrig behöver komma ut för någon. … i stort sett alla som jag stöter på – via jobbet, på fotokursen, på fester hos straighta kompisar, i toakön på biografen – inledningsvis utgår (de) från att jag är heterosexuell. Sara Trobeck i *Tjejerna mot strömmen: Berättelser av flator, bin och könsöverskridare*, 2004

Tolerans

Ofta talas det om att vuxenvärlden ska lära barn och ungdomar att tolerera människor som är annorlunda. Men vem bestämmer vad som är annorlunda och hur fungerar egentligen denna tolerans? Vad är skillnaden i att bli tolererad och att tolerera och varför känns det sällan som en komplimang att bli tolererad?

Övningarna i detta avsnitt syftar till att problematisera den makt en person som tillhör normen har, som kan välja att tolerera någon annans utseende och livsval. Alla deltagare får pröva på positionen att tolerera och positionen att bli tolererad, och utifrån det har ni sedan ett samtal om normer.

Övning: Jag tolererar ditt utseende

1. Sitt två och två. A ska nu kommentera sådant som är synligt hos B utan att komma med värdeomdömen. A försäkrar dessutom B med en mening om att hon/han tolererar/accepterar detta. Till exempel: ”Jag accepterar att du har glasögon.” ”För mig är det helt okej att du har tagit på dig bruna skor idag.” ”Jag tolererar att ditt hår har den där färgen.” B säger ”tack” efter varje gång denne blir tolererad. Ta flera meningar åt gången, byt sedan roller i paret så att båda får pröva att tolerera och acceptera. Byt flera gånger.

2. A väljer något av påståendena och utvecklar detta. Hon/han understryker nu att B är bra *”trots detta”*, att det inte gör någonting. A är så välvillig hon/han bara kan. B fortsätter att säga ”tack”. Byt inom paren.

Bryt parövningen och samtala i helgrupp om hur det var och kändes. Vilka påståenden blev komiska, vilka blev irriterande? Kan man hitta några likheter mellan de saker som ledde till fniss respektive de som ledde till ilska? Hur kändes det att tolerera? Hur kändes det att bli tolererad?

Övning: Jag tolererar dina val

Materiel: Penna + papper

Gör denna övning efter att du genomfört övningen ”Jag tolererar ditt utseende”. Den kan leda till starka reaktioner och det är viktigt att genomföra den fullt ut och se till att reda ut eventuella konflikter och känslor som kommer fram.

1. Sitt två och två. A kommenterar nu att denne tolererar/accepterar saker hos B som har med den personens livsval eller situation att göra. Det kan vara både stora och små saker. Till exempel: ”Jag har inga problem med att du spelar ishockey på din fritid.” ”Jag accepterar att du har en pojkvän.” ”Jag accepterar att du INTE har en pojkvän.” Byt roller.

Död åt homosexulla och alla pedefiler (sic!) Anonym person krossar fönster, tänder eld samt klottrar ned ett fik i Stockholm, där många queerpersoner vistas, i december 2003.

Det för heller inte bara med sig nackdelar att vara utländsk lesbisk. Man är ju så jävla exotisk. En färgklick i den svenska grå vardagen. Nej, men skämt åsido, folk borde få veta hur påfrestande det är att bara få vara sin hudfärg och sexualitet. Cherin i *Tjejerna mot strömmen: Berättelser av flator, bin och könsöverskridare*, 2004

Diskussion: Vilka tolereras?

Oavsett om ni gjort båda de tidigare övningarna eller bara den första, avsluta med denna diskussion.

1. Låt alla säga något om övningen och hur de tänker att det känns att bli tolererad/accepterad. Vad är bra och vad är dåligt med tolerans? Skriv upp det eleverna säger på tavlan i två spalter, ”Bra” och ”Dåligt”. Vilken sida fick flest kommentarer? Håller alla med om det som skrivs eller kan man tycka annorlunda?

2. Skriv ned några grupper av människor på tavlan.
Fattiga Ungdomar Homosexuella Journalister Invandrare
Rika Blonda Landsbygdsbor Heterosexuella Funktionshindrade
Mörkhyade Direktörer Lärare Arbetslösa

3. Be eleverna om förslag på fler kategorier. Diskutera tillsammans vilka grupper det oftast pratas om när det handlar om att tolerera eller acceptera? Ringa in dessa. Vilka grupper finns det som sällan eller aldrig sätts samman med detta begrepp? Jämför likheter och skillnader mellan de inringade och de andra.

4. Uppmana eleverna att fundera tyst för sig själva och skriva ned i vilka situationer de själva känner sig hänvisade till normens gillande eller ogillande i verkliga livet. Hur är det att bli tolererad/accepterad? När är man själv en del av normen och kan välja att tolerera eller inte tolerera, acceptera eller förkasta? De som vill berättar för gruppen, men det är viktigt att göra det frivilligt.

Avslutning: Om man inte vill säga “tack”.

Det finns olika förhållningssätt till tolerans. Man kan bli tacksam över att bli godkänd, men man kan också bli arg. Kopiera motsatt sida och dela ut.

Kopiera

Filmtips
Änglagård av Colin Nutley, 1992

Under den homosexuella frigörelseparaden i New York i juni 1990 delade en grupp aktivister ut 15 000 flygblad som uppmanade alla queera människor, det vill säga icke-heterosexuella, att sluta vara tacksamma för omvärldens tolerans och istället slå tillbaka. Här är ett utdrag ur texten på flygbladet.

"Jag har vänner. Några av dem är heterosexuella. År efter år fortsätter jag att inse att de bara halvlyssnar när jag talar, att jag bara är ett bihang till en viktigare värld där makt och privilegier finns. En värld som jag är utestängd från. (...) Jag hatar heterosexuella som inte kan lyssna på queers vrede utan att de säger:
"Nämen, alla heterosexuella är inte sådana. Jag är ju också straight", som om deras självbild inte blev tillräckligt smekt och skyddad i denna självgoda heterosexistiska värld. De har lärt oss att snälla queers inte blir arga. (...) Tillåt dig att vara förbannad över att priset för vår synlighet är att vi ständigt utsätts för hot om våld – våld mot queers som i stort sett varenda del av samhället främjar och bidrar till. Tillåt dig att känna vrede över att DET INTE FINNS ETT ENDA STÄLLE I DETTA LAND DÄR VI GÅR SÄKRA, inte ett enda ställe där vi inte utsätts för hat och angrepp, och själv-hatet och självmorden som "garderoben" innebär.
Nästa gång någon heterosexuell hackar på dig för att du är förbannad, be honom eller henne att dra och komma tillbaka först när hon eller han gått omkring på stan i en månads tid, hand i hand med en annan människa av samma kön. Överlever de det, kan du lyssna på vad de har att säga om queers vrede. Be dem annars hålla käften och lyssna."

Om ni vill och vågar, gör det som queeraktivisterna uppmanar till: ägna ett par timmar eller en dag åt att gå omkring på er skola och i det offentliga rummet och håll en person av samma kön i handen. Ta med er en följeslagare som kan iaktta omvärldens reaktioner och stötta ifall det skulle kännas obehagligt. Om ni inte vill eller vågar, fundera istället över vad som skulle kunna hända om ni prövade.

Samlas efteråt, berätta om era upplevelser och diskutera queermanifestet. Vad menar queeraktivisterna och vad menar ni själva med våld (använd er av en så bred definition av våld som möjligt, våld kan vara fysiskt, verbalt, symboliskt och så vidare)? Håller ni med queeraktivisterna om att samhället främjar och bidrar till våld mot queera personer?

Kategorier

När vi möter en människa, avläser vi vilka kategorier hon tillhör. Är det en man eller kvinna, ett barn eller en vuxen, en svensk eller en invandrare (och så vidare)? Vi förväntar oss vissa egenskaper och beteenden beroende på tillhörighet, men framför allt kan vi avgöra hur vi ska förhålla oss statusmässigt till personen vi möter. Även om många önskar att det inte vore så, så värderar vi människor olika beroende på vilka kategorier de tillhör (eller uppfattas tillhöra).

Kategorier förändras över tid och rum och är i ständig förvandling. Vissa hinner knappt bli synliga innan de luckras upp igen (är du mods eller swing-pjatt?) medan vissa andra fortsätter att existera under nästintill eviga perioder, som ”man” och ”kvinna”. Fast innehållet i kategorierna ändras förstås. Vad som uppfattades som manligt på 1700-talet var något helt annat än vad som uppfattas som manligt idag.

Övningarna i detta avsnitt syftar till att få insikt om att regler för hur kategorier skapas aldrig är konstanta eller eviga, och att det går att förhålla sig friare till dem.

Övning: Vad har vi gemensamt?

Denna övning handlar om att fokusera på likheter istället för på skillnader. Genom att undersöka likheter i sådant vi först uppfattar som motsatser suddas gränser ut. Kanske är vi mer lika än olika?

Materiel: Penna + papper

1. Eleverna sitter en och en med var sitt papper. På ett liggande papper drar de med två linjer upp tre spalter. Be eleverna att försöka komma på minst tio viktiga saker hos dem själva. Det kan vara både konkreta och mer abstrakta saker. Till exempel var de bor, fritidsintressen, hur familjen ser ut, bakgrund, åsikter, drömyrke eller favoritmusik. Alla dessa skrivs ned i den vänstra spalten på pappret.

2. När alla skrivit ned minst tio saker som beskriver dem så ska de försöka komma på motsatser till det de redan skrivit ned. Dessa skrivs ned direkt till höger om orden, alltså i mittenspalten. Det är inte alltid helt enkelt, hjälp gärna eleverna att ”töja” på begreppet motsats.

3. När alla är klara med detta och känner sig något så när nöjda med resultatet går ni vidare till sista spalten, längst till höger. Där ska eleverna nu försöka komma på en likhet mellan varje motsatspar, något som alltså förenar dessa ”motsatser”. Till exempel har ju Hammarby IF-fans och AIK-fans fotbollsintresset gemensamt, Östermalmsbor och Rinkebybor är ju båda Stockholmare, en inbiten vänsterpartist och en lika inbiten moderat är båda politiskt engagerade, och så vidare.

Avsluta övningen med en öppen diskussion om likheter och olikheter.

När man går förbi en människa på gatan är kön det första man registrerar. Om man inte genast kan avgöra om det man ser är en kvinna eller en man blir man störd och förvirrad. Könstillhörighet är fortfarande vår kulturs absolut viktigaste kategori. Charlotta Haldén i *Tjejerna mot strömmen: Berättelser av flator, bin och könsöverskridare*, 2004

Övning: Skrota lådorna!

Oftast pratas det om kategorier som vore de lådor med prydliga etiketter. Svart eller vit, ledsen eller glad, homo, bi eller hetero, lång eller kort. Denna övning går ut på att problematisera sådana uppdelningar, som är normens främsta byggstenar. Kopiera och dela ut följande ark med kategorier och skalor över dessa, en till varje elev.

Kopiera

Materiel: Kopian + penna

Varje elev sitter först för sig själv:
Fundera över var du själv skulle sätta ett kryss på varje skala om det skulle gälla dig. Hur påverkar detta dig i olika situationer? Hur påverkar det vilka du umgås med?

Sedan samtalar ni i helgrupp:
Kategorier spelar olika stor roll i olika situationer och sammanhang. Gå igenom någon kategori. När har denna tillhörighet stor betydelse? När saknar den betydelse? Kan dessa kryss flytta på sig med tiden? Finns det en norm som säger vilka av kategorierna som är bättre än de på andra sidan skalan? I så fall, varför då? Är det några av kategorierna som upplevs som mer privata, kanske hemliga? Hur uppstår dessa värderingar?

Övning: Toaleken

Denna övning är en lek med kategoriserandet av människor. Att ersätta redan etablerade uppdelningar med nya kan vara komiskt och frigörande. Vi är vana vid att om vi kommer till en toalett och det finns två dörrar så är den ena tänkt för kvinnor och den andra för män. Tänk dig att du är i ett främmande land där du inte kan språket och du inte förstår texten som står på dörrarna. Hur gör du då och kan du vara helt säker på att det även i detta land görs samma uppdelning som du är van vid? Kanske finns det andra kategorier som skulle kunna vara precis lika användbara?

I det offentliga rummet måste man för att hålla ordning skilja på män som kissar och kvinnor som gör detsamma. Är det någon gång viktigt att välja så är det här. Man eller kvinna, sorry men du får inte välja fel. Själv väljer jag fel varje gång. Senast var på en flygplats i London. "This is the ladies room", snäste en blåhårig tant. "Jag vet", sa jag, "jag är en lady", och hon sa förlåt och så var allt till synes över. Men jag ljög. Jag är ingen lady, ingen dam, tjej eller kvinna. Det där är bara biologi, inte den jag är även om jag frivilligt väljer tjejtoan. Susanne Mobacker i *Kom Ut* nr 9, 2003

Vem är jag? Liten checklista:

100 %	lite mitt emellan	100 %
gammal		**ung**
svensk		**osvensk**
religiös		**ateist**
ledsen		**glad**
man		**kvinna**
lång		**kort**
homo		**hetero**
rik		**fattig**
stadsbo		**landsbygdsbo**

Vilka fler kategorier kan du komma på? Fyll på här och fundera över din plats:

100 %	lite mitt emellan	100 %

© Nätverkan för grönsen 2006

Två personer är dörrvakter till en toalettinrättning som har två ingångar. Dörrvakterna går ut ur rummet och bestämmer tillsammans vilken kategoriuppdelning som gäller för deras toalett. Det kan till exempel vara ögonfärg eller vilken bokstav efternamnet börjar på. (Konsonant eller vokal?) Försök hitta motsatspar som täcker in alla även om det ju kan hända att man ändå hittar luckor. (Vad händer till exempel med någon som har rakad skalle om uppdelningen är blond/brunett? Ta upp detta till diskussion om så händer. En parallell: Var ska den kissa som varken känner sig som man eller kvinna?)

När dörrvakterna är klara kommer de in i rummet igen och ställer sig mitt emellan ”toadörrarna” som markeras med stolar eller liknande. Resten av klassen ställer sig i en toakö. En och en går de fram till vakterna.

Den nödige: “Jag måste gå på toa, här är en femma.”
Vakterna: “Ja, då blir det den här vägen.”
De visar på den dörr som gäller för den personen som då släpps igenom. Kanske måste vakterna fråga något mer först, till exempel ”vad gör du på din fritid?” för att få reda på tillräckligt för att kunna visa vilken ”den rätta” dörren är (om uppdelningen varit till exempel uteaktivitet eller inneaktivitet).

När någon tror sig ha listat ut vilka kategorierna är så ropar den ”stopp!” och gissar. Om han/hon gissar rätt så får han/hon ta med sig en klass-kompis som blir ”vaktkollega” och gå ut och hitta på nya kategorier.

När ni lekt färdigt samtalar ni i helgrupp:
Vad är meningen med uppdelningar liknande dam- och herrtoalett? Vilka är det egentligen som hittar på dem? Vad finns det för fördelar och nackdelar? Behövs kategorier eller skulle det gå lika eller bättre utan?

Filmtips
Boys don't cry av Kimberly Peirce, 1999
Mitt liv i rosa av Alain Berliner, 1997

Den heterosexuella prideparaden

I tv-serier, romaner, poplåtar, filmer, pekböcker, barnprogram, sagor, reklamfilmer berättas om kärlek och lycka. Men det är inte vilken sorts kärlek som helst. Runtomkring oss alla, både barn och vuxna, pågår en ständig heterosexuell prideparad: det berättas om maskulina män och feminina kvinnor som blir lyckliga av heterosexuell tvåsamhet.

Övningarna i det här avsnittet syftar till att synliggöra normerna som finns i alla de berättelser som omger oss, och skapa samtal om hur dessa påverkar oss.

Övning: Nygamla sagor

Låt eleverna göra om berättelser utifrån kategorin kön, för att undersöka vad som händer då. Vad är det för karaktärer som träder fram och hur relaterar de till sin omvärld, sina vänner och de som de blir kära i?

Historierna kan anpassas efter vilken ålder som helst, klassiska sagor brukar fungera fint ända upp i vuxen ålder. Prova gärna folksagor som *Snövit*, *Askungen*, *Rödluvan*, *Törnrosa*, *Skönheten och Odjuret*, eller klassiska berättelser som *Robin Hood*, *Romeo & Julia*, *Ronja Rövardotter*. Eller plocka upp de populärkulturella historier från medier och reklam som eleverna just för tillfället är engagerade i. En annan möjlighet är att utgå från böcker ni läst eller filmer ni sett tillsammans i klassen eller antologier som brukar användas i svenskundervisningen.
Materiel: Valfritt

1. Dela in klassen i grupper om cirka fyra personer. Dela ut en saga/berättelse till varje grupp. När alla grupper fått var sin historia, får de instruktionen att återberätta den, men göra om den på sådant vis att de byter kön på huvudpersonen. (Obs! Endast huvudpersonen!)

Uppgiften kan sedan utföras olika. Antingen bestämmer ni att alla grupper ska redovisa likadant, eller så kan grupperna själva välja vilket medium de vill använda sig av. Teckna historien som seriestrip, framföra den som teater, producera en videofilm, göra radioteater, skriva en berättelse eller göra kollage av bilder ur tidningar ...

Ett sådant här grupparbete kan gå snabbt (det kan gå på tio minuter att ändra på en saga) eller ta upp till flera dagar. Ledarens roll är att stödja de brott mot normer som kommer att uppstå. (Det blir ofta fniss och osäkerhet kring de homosexuella par som kommer att dyka upp i flera av de ”nya” sagorna. Bekräfta då att det är just så uppgiften ska göras och uppmuntra att de förstått detta.)

Första gången överhuvudtaget man kysste en tjej vet du, det var ju ... då var det som att ... Wow ... det här är vad jag kallar kyssas! Allting föll på plats på nåt sätt och jag kände att det här är rätt för mig! Natalie i *Du ska nog se att det går över*, regi: Cecilia Neant-Falk, 2003

2. När alla grupper är klara redovisar de för varandra genom utställningar och/eller föreställningar. Låt varje grupp berätta om sitt arbete, vad de har döpt den ”nya” karaktären till (om de bytt namn).

Samtala sedan i helgrupp om vad som skiljer de ”nya” sagorna från originalen. Vad innebär det för karaktärerna att ha ett annat kön? Ta också upp reaktionerna som kommit upp i klassrummen. När blev det skratt? Var det något som var svårt? Var det något som blev roligare eller hemskare i berättelserna? Varför? Har de nya sagorna något gemensamt? I så fall, vadå?

Tänk på att om de nya sagorna har något gemensamt så betyder ju det också att de gamla har det. (Det vill säga om det dyker upp trånande prinsar i de nya sagorna, så berättar det ju om hur prinsessor vanligtvis är. Om man plötsligt hittar uteslutande homopar bland sagornas huvudkaraktärer, vad säger då detta om ”grundhistorierna”…?)

Genom att ”kasta om” kön i berättelser så kan man ofta få syn på hur mycket som vanligtvis tas för givet om karaktärer och den värld som de lever i. Könsroller och normer om vilka som antas bli kära i vilka träder fram när förhållandena blir de omvända.

Övning: Peka på heterosexualiteten

Det finns allmängiltiga kärlekshistorier och så finns det historier om homosexualitet. Ofta är det så historier beskrivs – heterosexualitet är ingenting särskilt medan homosexualitet är udda och problemfyllt. Genom att recensera kärleksromanen *En ängel på flykt* ville journalisten Greger Eman vända på perspektiven och peka på att heterosexualiteten också är något specifikt.

Materiel: Kopior, papper + penna

Kopiera

Be nu eleverna att, inspirerade av Greger Eman, skriva en recension eller beskrivning av valfri bok eller film med heterosexuell kärlek som grundhistoria. Be någon läsa upp sin historia och samtala om resultatet. Vad blir effekten?

Barbara på barrikaderna

Heterosexförfattarinnan Barbara Cartland har skrivit ytterligare en roman med utesslutande heterosexuellt tema – *En ängel på flykt*.

Den handlar om Ula, som flyr från sin tyranniske morbror, earlen av Chessington-Crewe, och får hjälp av markisen av Raventhorpe. Hon går med på hans planer att ge släktingarna en ordentlig läxa, och gör samtidigt sensation i societeten. För Ula går därmed en dröm i uppfyllelse. Ända tills earlen med sadistisk grymhet börjar spela ut sina kort och vänder på alltings ordning.

Barbara Cartland belyser naket och trovärdigt de heterosexuellas problem. Heterosexuella män, förstår vi, utgör fortfarande den största riskgruppen när det gäller att dö i dueller eller bryta nacken när de är ute och jagar. Den kvinnliga heterosexualitetens inneboende tragik fångar hon elegant på några rader i berättelsen om balettdansösen som av markisen avspisas som mätress efter bara några veckor. Av den enda anledningen att hon är hes om morgnarna.

Cartlands dråpliga infall att göra samtliga (!) romanfigurer heterosexuella uttrycker inte bara hennes sinne för absurditeter. Här har det också ett syfte: att lyfta fram grymheten hos en livsstil som valt isolationismens väg.

En sådan livsstil skapar intrigerande och missunsamma människor, antyder undertexten. Hennes tes är kristallklar: Det är den heterosexuella livsyttringens totalitära normsystem som skapat de heterosexuella individernas näst intill patologiska förvirring, utsatthet och känslomässiga armod.

Man måste givetvis beundra Cartland för modet att våga röra runt i så grumliga soppor. Hon är intelligent nog att aldrig lägga åsikter i mun på läsaren. Ändå efterlyser man ett större djup. Visserligen börjar hon friskt i beskrivningen av markisens relation till sin mor: ”Drömmen om perfektion härstammade från det faktum att han hade avgudat sin mor som hade avlidit när han var endast sju år gammal”. Men längre än så går hon aldrig. Att psykologiskt förklara de heterosexuella böjelserna tycks fortfarande vara tabubelagt och farligt.

All stor litteratur tar fasta på det allmängiltiga hos människan. Heterosexuella barrikadromaner som *En ängel på flykt* kommer alltid att ha sin nisch. Men det vore synd om Cartland inte gick vidare. Med sin stilistiska stramhet och förmåga till koncentration borde hon kunna skriva en roman som verkligen berör. En roman om riktiga människor.

Greger Eman
(*Kom Ut* nr 2 1990)

Hybrider

En hybrid är någon eller något som inte går att låsa till en kategori, utan som överskrider kategori-gränser. Kön tycks vara en av de mest seglivade kategorierna vi rör oss med och beroende på om vi placerats i landet ”man” eller ”kvinna” görs en rad antaganden om vilka vi är och vad vi gillar.

Övningarna i detta avsnitt syftar till att inspirera eleverna till att förhålla sig friare till kategorier, genom att fantisera om möjliga sätt att existera bortom könskategorierna.

Övning: Resan*

Denna övning handlar om att med sin egen kropp undersöka systemet för hur vi ser på oss själva i relation till samhällets kategoriuppdelningar. Röj undan möblerna och skapa en tom yta i rummet eller genomför övningen i en gymnastiksal. Läraren instruerar eleverna genom att långsamt läsa den nedanstående texten. Kom ihåg att lämna pauser för eleverna att fundera på det som de får höra.

*Denna övning är inspirerad av Kate Bornstein, *My gender workbook*

1. Alla eleverna lägger sig ner på golvet. Börja med avslappningsövning: *Andas in genom näsan och ut genom munnen. Slappna av i ansiktet. Varje gång du andas ut släpper du spänningar i ansiktet. Gå igenom varje kroppsdel och andas ut spänningar som finns i just den kroppsdelen. Tårna, fötterna, benen, rumpan, ryggen, axlarna, armarna, handflatorna, fingrarna, öronen, ögonen, kinderna, munnen.*

Föreställ dig nu att du är en invånare på en planet långt borta. Du är utomhus, en ljummen vind fläktar, det är varmt omkring dig. Det är en skön dag. På denna planet är den naturliga kroppen utan fasta former och viktlös. Du kan ändra kroppen som du vill och när du vill. Alla ändrar sina kroppar – ibland flera gånger i minuten. Det är inget konstigt med det. Du kan ha hur många händer eller magar du vill. Gör det till en lek eller en dans att pröva nya former på din kropp. Det är enkelt att ändra kroppen. Hur känns det att ändra kroppen? Titta dig omkring, hur ser det ut omkring dig? Föremål kan komma och försvinna, de kan byta färg och form. Föreställ dig en frukt … och se hur den förändras. Bestäm dig för en form du vill ha på din kropp en stund. Håll kvar formen ett tag.

Det intergalaktiska rådet söker volontärer för att göra utforskningar på en icke kartlagd planet. Du anmäler dig. Forskningsprojektet går ut på att du ska undersöka hur invånarnas kroppar fungerar, du ska ta på dig en kropp och pröva den under tio minuter. Du har förstått uppgiften. Du ser farkosten framför dig. Du går ombord. Du vinkar farväl. Du reser länge. Du får ett meddelande på radion om att du ska till ett planet-

system med nio planeter som cirkulerar runt en sol. Du ska till den tredje planeten från solen räknat. Planeten är blå, vit och grön. Ser du den?

Du närmar dig planeten. Kommer genom atmosfären. Gör en fin landning på en obebodd plats. Du går ut ur skeppet. Nu ska du under tio minuter pröva en kropp som tillhör en invånare på denna planet.

Bli medveten om kroppen. Hur känns den, hur är det med tyngden? Vilka delar av kroppen rör golvet och vilka inte? Vilken del av kroppen är kall? Varm? Luft verkar finnas i kroppen, hur rör den sig? Hur är rytmen? Blunda. Rör olika delar av kroppen. På din hemplanet är kroppen lätt, hur är den här? Finns det stora delar på kroppen som går att röra? Finns det mindre delar på kroppen som går att röra? Hur ser denna kropp, pröva var synorganen sitter? Se på kroppen. Ser den ut som du föreställt dig? Vilka färger ser du på kroppen? Vilken yta? Vilka material? Titta. Rör. Iaktta de fyra långa delar som sticker ut från mitten av kroppen. Försök få två delar till att växa ut. Inget händer när du föreställer dig detta. Det är inte som på din hemplanet. Du kan alltså inte ändra kroppen på den här planeten. Det är en intressant begränsning. Nu är det dags att röra sig en meter bort. Hur ska du komma dit? Rulla? Balansera två långa och två korta. Pröva dig fram. Pröva olika kombinationer. Titta på de andra omkring dig. Du är nyfiken på de andra kropparna. Rör någon. (Låt detta pågå under cirka tio minuter).

Nu är det dags att resa tillbaka till din hemplanet. Lägg din kropp ned på marken. Slut ögonen. Lämna kroppen som du har lånat. Gå in i din farkost. Nu börjar din resa hem. Du åker samma väg tillbaka genom rymden. Nu ser du din hemplanet. Du landar.

Nu avslutar vi övningen. Öppna dina ögon. Bli medveten om din kropp. Lägg händerna på kroppen. Känn kroppen under handflatorna. Njut av att vara i din kropp. Här och nu. Sträck på kroppen. Sätt dig långsamt upp.

Verb är sånt som man kan göra, till exempel kön. Ylva Elvin-Nowak & Heléne Thomsson
i *Att göra kön – om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män,* 2003

2. Sätt er i ring och samtala om hur det var att göra denna övning. Vill någon berätta hur det såg ut på deras ”hemplanet”? Hur såg deras kroppar ut? Hur ändrades de? Hur förflyttades de? Hur kändes det att anta en ”jordmänniskokropp”? Hur kunde den förflytta sig? Vad var den bra på? Vad var den mindre bra på?

Återkoppla gärna till övningen på sidan 27 med skalor istället för lådor. Vad händer, som vi gjorde nu, när vi tar bort skalor helt och hållet?

Övning: Superhjältar

Temat i övningen är superhjältar, eftersom det är härligt att föreställa sig en person som har ALLT och gärna också kryddat med någon väldigt speciell förmåga.

Materiel: Papper + penna + valfria medium

1. Varje elev tar var sitt papper. Be dem tänka ut och skriva ned tre kroppsliga egenskaper hos en superhjälte de skulle vilja vara. Det kan till exempel vara stor, liten, stark, snabb, smidig, ha långa ben eller mycket hår. Be dem också fundera ut en fantastisk egenskap som vore häftig att ha, det kan vara att ha röntgenblick, att kunna gå på vatten, att kunna flyga eller liknande. Denna superhjälte har inget bestämt kön. När detta är nedskrivet på pappret vikes detta ihop och samlas in av läraren.

2. Läraren blandar lapparna och delar sedan ut dem igen. Uppgiften är nu att varje elev ska återskapa hur denna superhjälte ser ut genom att måla, skapa i lera eller klippa ut från trycksaker och göra ett kollage. Påminn eleverna om att de inte vet något om vad det är för kön på superhjälten men att de givetvis kan visa hur den ser ut ändå. För givetvis kan den se ut hur som helst oavsett kön! När alla är klara så får var och en berätta om sin superhjälte. Tala om vilka tre kroppsliga egenskaper som är särskilt viktiga hos denna. Vilken är den där alldeles speciella egenskapen som superhjälten har? Läraren och kanske andra elever påminner och rättar den som trots allt råkar könsbestämma karaktären.

Se det som en sport att låta bli att säga ”han” eller ”hon”. Efter varje beskrivning kan du fråga vem som hittade på grundidéerna till hjälten och om denna tycker att bilden stämmer överens med fantasin. Efter att alla presenterat ”sin” skapelse så samtalar ni i helgrupp om huruvida ni kan hitta några gemensamma drag bland superhjältarna. Vilka är i så fall dessa?

3. Berätta nu att alla de här hjältarna kommer från ett antal olika världar. Skapa grupper om cirka fyra-fem personer i varje och be varje grupp att fundera över hur dessa hjältar lever med varandra på just den platsen. Hur ser familjerna ut? Vilka av karaktärerna är ihop med vilka och varför blev just de kära i varann? Superhjältar har ju inte något bestämt kön, kanske finns det andra kategorier som avgör vilka som bildar familjer istället? Vilka är då dessa? Finns det olika sorters familjer? Vilka då?

4. Be eleverna skriva om en av superhjältarna. Med vem/vilka har den bildat familj? Beskriv bakgrunden till varför och om när de träffades första gången. Skriv också om relationerna till andra individer i eller kring familjen.

5. Samtala i helgrupp om vilka olika relationer, familjer och kärleks-förhållanden som uppstått. Vilka konstellationer har vi här omkring oss på jorden och hur påverkar könskategorierna oss i familjebildningen? Hur ser olika familjer ut här? Finns det någon ”typisk” familj och hur ser den i så fall ut? Skriv en lista på olika familjer och upptäck att bara fantasin sätter gränserna. Hur viktig är familjen för hur vi kommer att välja våra liv och hur vi ska leva? Vad är familjens främsta uppgift?

Filmtips

Venus Boyz av Gabriel Baur, 2002

Boktips

My gender workbook av Kate Bornstein, 1998

Jag var alltid svag för mutanter. Dom ofrivilliga rebellerna i Marvel Universeserierna; i X-Men, Fantastiska Fyran. Åtskillig tid tillbringade jag under mina tidiga tonår med dom skamliga marvelmagasinen som min bror regelbundet köpte mot allt bildningsförnuft. Jag var den svarta Elektra, ninjalönnmörderskan som alltid valde nattens ensamhet och sin egen lag framför Det Vanliga Livet och den outhärdligt gode Dardevils kärlek.
Elina Grandin i *Såna som oss – Röster om sexualitet, identitet och annorlundaskap*, 2003

Att gå vidare

Vi som har skrivit *Någonstans går gränsen* hoppas att du som vill arbeta med metoderna också utvecklar dem. Gör om övningarna eller hitta på egna övningar och hör gärna av dig till oss med feedback och nya idéer (se förordet). Använd gärna de böcker och filmer som citeras i materielet, de kan ge både dig och dina elever mycket att läsa, se och diskutera.

Materiel för lärare

Genuspedagogik, Kajsa Svaleryd, 2003
Höra hemma, Sören Andersson och Maria Sjödin, RFSL, 2004
I den akademiska garderoben, Anna-Clara Olsson och Caroline Olsson, 2004
I en klass för sig – genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer, Fanny Ambjörnsson, 2004
Kom igen gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter, Jesper Fundberg, 2003
Kön och känsla – Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet, Maria Bäckman, 2004
NORMal, eller? Christian Fridh, Magnus Sjögren, Peter Söderström, 2004
Queerfeministisk agenda, Tiina Rosenberg, 2003
Sexualitetens omvandlingar – Politisk lesbiskhet, unga kristna och machokulturer, Thomas Johansson och Philip Lalander (red), 2003
Tystnadens tyranni, HomO, www.homo.se

För att boka filmer

www.filmcentrum.se

Mera om film i undervisningen

www.filmpedagogik.nu
www.sfi.se/zoom

Kontakt

www.rfsl.se/stockholm
www.nagonstansgargransen.com